

Evzebij: delo, vloga in dediščina največjega krščanskega zgodovinopisca

Evzebij iz Cezareje (265-340) velja za največjega krščanskega zgodovinopisca, spada med največje historiografe antične dobe in se ga opredeljuje kot glavnega ter osrednjega protagonista zgodovinopisja s prehoda iz antike v srednji vek. V razvoju zgodovinopisja sodi med največje akterje svoje stroke. Pogosto nastopa z oznako utemeljitelj cerkvene zgodovine.

Kot škof v Cezareji (Palestina) se je intenzivno ukvarjal ne le z zgodovino in pastirsko službo, temveč tudi s filozofijo in teologijo. Pomemben je tudi kot krščanski apologet in eden izmed (vzhodnih) cerkvenih očetov. Njegovo najbolj znano delo je znamenita Cerkevna zgodovina, oziroma Ekklesiastiké historía. Posebno vidno mesto zavzema v tradiciji vzhodnega krščanstva (pravoslavlja).

Življenjska pot

Sveti Evzebij iz Cezareje ali sv. Evzebij Pamfilijev se je rodil okoli leta 265 v Palestini kot prebivalec grškega rodu rimskega Orienta. Svoj vzdevek Pamfilijev si je pridobil po svojem mentorju in duhovnem očetu sv. Pamfiliju Cezarejskem, ki je bil ugleden duhovnik (*presbyteros*) in preučevalec Biblije. Evzebij je bil ob Pamfilijevi mučniški smrti zaprt, a se je iz rimske ječe kmalu rešil s svojimi pogajalskimi spretnostmi.¹ V zgodnjem obdobju je sodeloval s tedanjim cezarejskim škofom Agapijem in apologetom Origenom. Že leta 296 se je srečal z bodočim cesarjem Konstantinom, ki je v času svojega vladanja postal njegov zaščitnik, občudovalec in pri-

jatelj. Leta 313 je od Agapija prevzel mesto škofa in se v ugodnem zgodovinskem trenutku zasidral kot pomemben člen cerkvene vodstvene strukture. 313 je bil namreč izdan odlok cesarja Konstantina Velikega, ki je opredeljeval krščansko religijo kot dovoljeno in med vsemi enakopravno (krščanstvo postane t.i. *religio licita*, dovoljena religija). Na ekumen-skem cerkvenem zboru v Niceji leta 325 je imel velik vpliv in ob tem užival podporo cesarja Konstantina. Veljal je za sposobnega in intelektualno pronicljivega cerkvenega hierarha.² Bil je eden izmed snovalcev nicejske veroizpovedi, ki je predvidevala jasno in teološko pretehtano izpovedovanje vere za ves krščanski svet, a svojega namena, da bi umirila svojstveno arijansko interpretacijo narave Jezusa Kristusa, ni v celoti dosegla. Po izročilu naj bi Evzebij zavzel dokaj medlo stališče v zvezi z arijanskim odpadništvom³, čeravno je bil deležen ostrega nasprotovanja škofov Evstazija in Atanazija Aleksandrijskega, ki nista z arijanskimi nauki hotela sklepati nikakršnih kompromisov. Ker je bil cesar Konstantin pokrovitelj in pobudnik koncila ter osebno naklonjen Evzebiju, je njegovo stališče ostalo več ali manj uveljavljeno. Leta 335 je cesar celo dal izgnati Atanazija Aleksandrijskega in Evzebijev položaj se je še dodatno okrepil. Ne le, da je uradno opravljal škofovsko funkcijo v Cezareji, postal je glavni krščanski "idejni vodja" in usmerjevalec cerkvenih izobražancev v cesarstvu. S svojimi filozofskimi, teološko-apologetskimi in pred-

vsem historiografskimi deli si je pridobil veliko moralno moč, k čemur je odločilno prispevala Konstantinova zaščitniška roka. Po Konstantinovi smrti 337 je njemu v spomin napisal monumentalno zgodovinsko delo O Konstantinovem življenju ali *Konstantinov življenjepis* (*Vita Constantini*). Evzebij je umrl je leta 339.⁴

Ozadje Evzebijevega opusa

Sveti Evzebij iz Cezareje je bil plodovit pisec tako na zgodovinskem kot na filozofskem in teološkem oz. apologetskem področju. Dela se je lotil sistematično, torej vsebinsko in metodološko kvalitetno, predvsem pa kvantitativno bogato.⁵ Od njegovega velikanškega opusa se je ohranilo razmeroma veliko del. Kljub obtožbam o (tihi) podpori arianizmu se je ravno zaradi visoke vrednosti pristopa njegovo ime dvignilo v vrh svetovne kulturne/humanistične ustvarjalnosti.⁶

Njegova dela so v prvi vrsti odraz njegove lastne biografije, torej dogodkov in premikov, ki so se v določenem obdobju njegovega življenja kazali kot odločilni. Sprva se je v "mladostni" fazi ukvarjal s teologijo, bolje rečeno z biblično eksegezo. Tedaj je bil pod vplivom mentorja in duhovnega očeta Pamfilija in po vsej verjetnosti tudi krščanskega učenjaka Doroteja Tirskega, ki je vodil t. i. biblično antiohijsko šolo⁷. Tudi, kasneje, ko je že postal škof v Cezareji in se je še prej na to funkcijo pripravljaj, se je ubadal v glavnem z vprašanji razlage Biblije, še posebej njenih evangelijev, kar nam pove, da je svojo eksegetsko "službo" povezoval z mestom škofa-pastirja vernikov, ki mora v svoji *pastoralni* držji najprej osvetliti temeljne tekste religije in šele nato oblikovati nove tekste, ki več ali manj izhajajo ravno iz te biblične *osnove*. Zraven so bili pridani še apologetski spisi, ki naj bi pojasnjevali krščansko verovanje in "Božjo milost", ki je namenjena tudi (tedanjemu) poganskemu življu. V vmesnem času

(med "mladostno" in zgodnjo škofovsko fazo) se je posvetil življenjepisom mučencev, saj je prav čas preganjanja cesarjev Dioklecijana in Galerija (preganjanja okvirno od leta 300 do 310) že sam klical po zabeležbi tovrstnih (tragičnih) dogodkov⁸. Življenju mučencev se je pridružilo raziskovanje in popisovanje bližnje preteklosti krščanskih skupnosti, ki se je razvilo v zgodovino celotne *Cerkve*, nato pa prešlo v zadnjo in odločilno razsežnost zgodovine sveta oziroma *vesoljstva* (lat. ecclesia = cerkev, kot vesoljna Cerkve). Po uveljavitvi krščanstva v času vladanja cesarja Konstantina (306-337; od 324 kot samostojni vladar celotnega rimskega imperija) je sledilo obdobje razprav dogmatične in metafizično-teološke narave, saj so se pokazale resne težave v zvezi z naukom arijancev (poimenovan po škofu Ariju), ki ga je večina krščanskih dostojanstvenikov in učenjakov označila za krivoverskega. Cesar Konstantin je v duhu določbe o enkaopravnosti krščanstva z drugimi religijami in kultu (t. i. Milanski edikt iz 313) želel doseči cerkveno enotnost, kajti novouveljavljena Cerkve mu je nudila oporo pri vladanju, sam pa ni želel nove zmede in sporov v zvezi z religijskimi vprašanji. Poziv cesarja Konstantina je naletel na močno odobravanje (uradne) Cerkve in leta 325 je bil lahko na cesarjevo pobudo sklican nicejski koncil, kjer so škofje in ostali izobraženi kristjani sestavili enotno nicejsko veroizpoved, ki je vsaj na videz razrešila arijansko herezijo o podrejenosti Jezusa Kristusa Bogu Očetu (Kristus kot Božji posinovljeneec in ne "pravi Bog in pravi človek", oziroma kot eno z Očetom)⁹. Dokončno je bilo arijansko kriviverstvo zavrženo šele leta 381 na koncilu v Carigradu. Obenem so se v tem času razširila nova apologetska dela, ki so po uradnem priznanju krščanstva še intenzivneje kakor prej posredovala vsebino in razlago "nove" religije vsem preostalim, a še vedno številčnim poganom. Nastala so številna pi-

sma, ki jih je Evzebij naslavljal na razne cerkvene in posvetne naslovnike, pač v skladu s svojo škofovsko avtoriteto in celo politično funkcijo. Ponovno se je posvetil biblični eksegezi in svoje življenjsko ustvarjanje končal z elegiji (antična literarna vrsta) cesarju Konstantinu ter znamenitim zgodovinsko-biografskim delom o njem (*Vita Constantini*; o tem več kasneje).

Evzebij kot filozof in apologet-teolog

Evzebij je ustvarjal pod močnim vplivom neoplatonističnega (in hkrati krščanskega) filozofa Origena iz Aleksandrije, ki je prišel v zgodovino predvsem s svojimi mnogoštevilnimi deli (domnevno okrog šest tisoč). Pri njem se je zgledoval tako v kvantiteti svojega opusa kakor v vsebini, kamor sodijo eksegetski spisi in apologetska dela. Žal se velika množina Evzebijevih teološko-filozofskih del ni ohranila, a je kljub temu mogoče vsaj približno rekonstruirati vsebino in naslove tovrstnih besedil. Pri eksegezi je dokončal in dopolnil Origenovo delo s svojimi komentarji pri obravnavi grškega prevoda Stare zaveze, Septuaginte. Pri tem mu je pomagal njegov mentor Pamfilij, a je po njegovi smrti delo moral dokončati sam. Evzebij nastopa kot prvi sestavljalec pregledov sinoptičnih evangelijev, z namenom da bi olajšal primerjanje in razmišljanje pri med seboj zelo sorodnih bibličnih novozaveznih odlomkih.¹⁰ Tovrstni pregledi so se kasneje v visokem srednjem veku izoblikovali v t.i. *evzebijske* ali *kanonske tablice*, ki so bile v uporabi kot del iluminiranih rokopisov in tako postale eden izmed temeljnih orodij srednjeveške pismenosti ter z njo prepletene teologije. Navodila za uporabo in pojasnilo o sestavi teh pregledov – tablic je Evzebij zapisal v *Pismu Karpijan* (*Epistula ad Carpianum*)¹¹. Velika Evzebijeva zasluga so še komentarji Psalmov in biblične knjige preroka Izaija. Znan je tudi

po rekonstrukciji načrta Salomonovega templja v Jeruzalemu. Med pomembnejše sodi spis *Vprašanja in odgovori v evangelijih*. V njem so popisana biblična zemljepisna imena z razlago prostorske umeščenosti bibličnih dogodkov. Med apologetskimi deli je vredno omeniti *Apologijo*, pri kateri je pet knjig sestavil Origen, šesto pa je spisal Evzebij. Naslednja zbirka tekstov nosi naslov *Evangeljska priprava* (*Preparatio Evangelica*) v 15 knjigah, z njo pa je vsebinsko neposredno povezana *Priprava na evangelij* v 20 knjigah. V obeh sklopih apologij je vročerkvno razpravljalo o razlikah in podobnostih med krščanskim razmišljanjem in helenistično filozofijo. V delu *Evangeljska priprava* Evzebij dokazuje podrejenost grškega modroslovnega izročila hebrejskemu in ujemanje nekaterih dognanj v grški filozofiji z biblično Resnico.¹² Za filologe in zgodovinarje je omenjeno delo dokaz o veliki Evzebijevi razgledanosti na področju poznavanja antične kulturne dediščine, za filozofe dokaz o njegovem spretnem dokazovanju in dognanjih, za teologe pa znak delovanja Svetega Duha, ki je v na videz "manjvredno" pogansko filozofijo vnesel nespremenljivo Božjo modrost.¹³

Evzebijeva glavna teza v tem delu je, da je krščanska religija privzdignjena nad vsako drugo (pogansko) verovanje ali filozofijo. V *Evangeljskih pripravah* je Evzebij predvsem želel osvestiti pogane o intelektualni moči krščanstva, ne le o njegovi kulturni podlagi in nauku. Danes vsem zgodovinarjem in preučevalcem antike služi kot odličen vir citatov in predstavitev različnih starogrških (manj starorimskih) in staroorientalskih mislecev, kronistov ter zgodovinarjev, ki to obdobje osvetljuje skozi oči intelektualno močnega krščanskega pisca, polega tega pa takšnih zgodovinsko-filoloških odlomkov ne najdemo v nobenem drugem delu iz obdobja visoke ali pozne antike.¹⁴ V tem delu je denimo predstavljen feničanski svečenik Sanhuniaton

kot glasnik svoje feničanske religije, čigar stališča (in s tem tudi Evzebijeva usreznost opredelitve) so bila potrjena leta 1928 z najdbo skupine francoskih arheologov, ki je v Siriji naletela na t. i. ugaritske tablice, ki potrjujejo Evzebijeve navedbe, in sicer pojasnjujejo hebrejski (biblični) odnos do feničanskih bogov, predvsem do kulta tedaj priljubljenega boga Baala.¹⁵ Ohranjen (vsaj delno) je tudi opus neoplatonističnega filozofa Atika, v *Pripravah* najdemo celo razne zgodbe iz grške mitologije, ki bi bile sicer izgubljene (npr. izbor mitov pisca Evhemera).

Priprave na evangelij so bolj teološke narave in govorijo o osebi Jezusa Kristusa ter njegovem odnosu do Boga Očeta in stvarstva kot takega. Podobne naravnosti je tudi delo *Preroški odlomki* (*Eklogai Prophetikai*), ki obravnavajo mesijanske prerokbe in njihove predstave v Bibliji, ki so bili nekoč del danes izgubljenega verskega "priročnika" *Splošni osnovni uvod v vero*.¹⁶ Naslednje teološko delo predstavlja zbirka spisov *O Božjem razodevanju* (*Peri theophaneias*). Besedilo je le delno ohranjeno, več ga je v sirskega prevodu, manj pa v grškem izvirniku. Tu Evzebij razglablja o utelešenju nevidnega in metafizičnega Logosa-Besede v vidno in meseno obliko Jezusa Kristusa, ki pa je ravno tako eden in identičen Bog z Logosom. V tem delu

je viden Evzebijev prehod od zgodnjih apologij, namenjenih pogosto do krščanstva sovražno razpoloženim poganskim filozofom in oblastnikom, k novi vrsti apologije, ki se osredotoča na videz manj pomembna in na podrobnosti naravnana vprašanja, a služi lastnemu (krščanskemu) razjasnjevanju Božjih pojavnosti in Njegovega delovanja, "brani" določena teološka stališča pred ostalimi razlagami ter jih tako vsidra kot ustrezne, premišljene in biblijsko skladne (varovalni ukrep pred širjenjem novih herezij; v tistem času je še kako aktualen arijanski nauk). Omenjena zbirka je uradni doktrinalni odmev, ki služi kot potrditev sklepov nicejskega koncila iz leta 325.¹⁷

Evzebijeva filozofsko-teološka doktrina izhaja iz Origenovega dojemanja Boga kot vrhovnega vladarja stvarstva, ki nad svojo stvaritvijo bedi in jo vodi, človeka pa "ocenjuje" za potrebe poslednje sodbe. Evzebijeva doktrina Božje podobe je še danes osrednja v pravoslavnem krščanstvu, kjer Jezus Kristus-Bog nastopa kot *Pantokrator*, Tvorec (Stvarnik) in Vladar-Kralj-"Bog nebesnih čet" hkrati. Osrednja je torej podoba Boga kot najvišjega gospodarja in vrhovnega usmerjevalca kljub (samoumevno!) Njegovi neskončni usmiljenosti in dobroti, ki pa je že sama po sebi vključena v "nebeško gospos-

Poljub oltarja - izraz spoštovanja Kristusu, ki ga oltar predstavlja. Začetno in končno dejanje pri bogoslužju - počastitev oltarja, foto: Janez Oblonšek.

tvo" *Pantokratorja*.¹⁸ Tovrstna usmeritev je označena kot *Božja monarhija*; ne v smislu zemeljskega gospostva, kjer vlada (krščanska) teokracija, temveč sámo vladanje *Pantokratorja*. Bog je nadalje vzrok vseh stvari in v njem počiva vse dobro. Zanimiv in hkrati sporen je Evzebijev odnos do Jezusa Kristusa, ki zanj ni Bog ali enak in istoveten z Očetom (červavno v delu *O Božjem razodevanju* piše o tem pritrdilno), marveč je le odsvit "večne Božje luči", ki je bila po Očetu poslana na zemljo in pokazala ter (delno) razložila "Božjo Skrivnost". Sin se od Očeta po njegovem razlikuje tako kot žarek od Sonca: izhaja iz Njega in priča o Njem, a On sam ni. Evzebij tudi v nobenem spisu Kristusa ni imenoval *Theos*-Bog. Jezus Kristus je zanj zgolj "orodje" Logosa. Sin je torej podrejen Logosu, ravno tako pa mu je podrejen Sveti Duh. Ravno to stališče je pripeljalo do tega, da Evzebija njegovi sodobniki in nasledniki niso jemali kot "veroizpovedno čistega" škofa-zgodovinarja-filozofa ter mu očitali (tiho) podpiranje arijanske doktrine in spogledovanje z njo. Tudi na cerkvenem zboru v Niceji naj bi bilo njegovo stališče v zvezi z arijanci medlo (červavno je vsezkozi nastopal kot zelo ugleden škof in ni bil nikoli izobčen).¹⁹ Evzebij je strogi nauk (ki je postal splošno sprejeta *dogma*) o Sveti Trojici zavračal zaradi nevarnosti "troboštva" (podobnost s poganstvom) in *sabelijanizma* (*sabelijanizem* ali *modalizem* je v religiji le različen način poimenovanja ene in iste "razsežnosti", v našem primeru Boga). Svoja stališča je preklical na nicejskem ekumenskem koncilu, červavno je (kot že rečeno) v zvezi s tem mlačno nastopal. Njegovo pojmovanje Boga kot "netrinitarnega" izhaja od Origena (in ne Arija!), kar pa v njegovem času še ni bilo tako aktulano kot v Evzebijevi dobi, saj je bilo v ospredje postavljeno ukvarjanje s preganjenjem krščanskih skupnosti in tudi Origen se temu vprašanju ni veliko posvečal (za razliko od

škofa Arija, ki je svoj nauk gradil ravno na ločitvi med Očetom in Sinom).

Evzebij kot zgodovinar s svojim vplivom na razvoj historiografije

Evzebija se pogosto naslavlja z različnimi pridevki in nazivi, ki so odraz njegovega velikega pomena tako za cerkveno zgodovino in njeno zgodovinopisje ter apologetiko kot tudi za občo svetovno historiografijo in njen razvoj. Najpogostejši naziv, ki ga nosi Evzebij, je *oče cerkvene zgodovine*. Nadalje opazimo razširjeno opredelitev *največjega krščanskega zgodovinopisca* ali tudi kot začetnika srednjeveške historiografije ter v luči celostnega kulturno-verskega delovanja kot (*vzhodnega*) *cerkvenega očeta*. Ne glede na vse nazive, naslove in podobne označitve pa Evzebij brez dvoma spada v sam vrh zgodovinarske vede. Ravno tako je nesporen njegov odločilen neposredni vpliv na zgodovinske pisce pozne antike in srednjega veka.²⁰

Kot njegovo prvo pomembnejše delo je vredno omeniti *Kronološke preglednice* (gr. *Khronikoi kanones*) v dveh knjigah. V tem delu je avtor po splošnem, a izčrpnem uvodu v prvi knjigi, v kateri je opozoril na uporabo kakovostnih (červavno pogosto mlajših) virov, v drugi pa je sestavil celo vrsto kronoloških tabel, v kateri je navajal sezname vladarjev in zgodovinske podatke iz različnih obdobjev od Abrahamovega rojstva (postavil ga je v leto 2016 pr. Kr.) do leta 328 po Kr. S tem je ustvaril celovit in dokaj natančen pregled zgodovine različnih ljudstev, kot denimo Grkov, Hebrejcev, Rimljanov, Egipčanov. Delo je v grškem izvirniku ohranjeno le deloma, v celoti pa še vedno obstaja prevod v armenski jezik ter latinski prevod sv. Hieronima, ki je Evzebijeve kronološke preglednice dopolnil do leta 378. To Evzebijevo delo je postalo temelj za poznejšo (srednjeveško) grško in latinsko historiografijo ter je še danes neprecenljive vrednosti, saj so po-

datki v njem izjemno natančni in še vedno služijo kot dober zgodovinski vir.²¹

Precejšen del Evzebijevega opusa predstavljajo dela, posvečena cesarju Konstantinu, s katerim je bil, kot že večkrat omenjeno, v zelo dobrih odnosih. Konstantin je Evzebiju nudil politično zaščito, ki jo je Evzebij poplačal z vrsto spisov o cesarju. Ti spisi imajo resda zgodovinsko ozadje in vsaj zasilno strokovno zanesljivost, vendar jih prežema vzneseni ton slavljenja monarha, zaradi česar je vprašljiva njihova zgodovinska vrednost. Po legalni uveljavitvi krščanstva leta 313 z znamenitim Konstantinovim Milanskim ediktom, ki je krščanstvo opredelil kot dovoljeno religijo in kot enakopravno skupaj z ostalimi poganškimi kultu, se je povezava med uradnim vrhom Cerkve (višjo duhovščino) in cesarjevim dvorom vedno bolj krepila. Krščanstvo je tako v Konstantinovi dobi dejansko postalo glavna religija v državi, čeprav še zdaleč ni bila povsod razširjena ali utrjena. Najpomembnejši člen "prijateljstva" in tesnega sodelovanja med tedanjimi državnimi strukturami ter Cerkvijo je bil ravno Evzebij. Dejanski poglavar cerkve ni bil rimski škof-patriarh (pozneje naslovljen kot papež) ali kateri izmed (poleg rimskega) petih patriarhov najvažnejših poznoantičnih krščanskih središč (Jeruzalem, Antiohija, Aleksandrija, Konstantinopel, Rim), temveč sam cesar Konstantin Veliki. Da bi to svojo namero potrdil in še posebej poudaril svojo moč, je leta 330 ustanovil novo prestolnico cesarstva na zahodni obali morskega preliva Bospor, ki se je po vasi, ki je stala na kraju (poznejšega) glavnega mesta, imenovala Bizanc (gr. *Byzantion*), a je že kmalu dobila ime Konstantinopel, torej Konstantinovo mesto. Nova prestolnica je bila idejno zasnovana kot čisto krščansko mesto in je dobila vlogo nove metropole krščanskega značaja, ki ni bil le stvar ozke religijsko-cerkvene sfere, temveč del nove državne in družbene stvarnosti, saj je poleg miselne

predrugaitve državnega sistema postal nova državna ideologija. Krščanstvo je cesarju Konstantinu dalo še dodatno legitimiteto, ki se je odražala ravno v tej velikanski simbolni točki novega krščanskega središča ter v (morda zgolj mitični?) zgodbi o Božjem znamenju, ki se mu je prikazalo leta 312 pred prelomno *bitko pri Milvijskem mostu*, kjer je Konstantin dokončno prevzel oblast v svoje roke in se prav zaradi čudežnega znamenja (lesketajoči se križ z napisom: "In hoc signo vinces – V tem znamenju boš zmagal") odločil za "legalizacijo" krščanske religije. Tudi sama ustanovitev novega glavnega mesta je imela sakralno razlago, saj naj bi mu angeli v spanju razodeli točno lokacijo postavitve tega mesta ter mu naročili, naj bo to kraj postavljen v Božjo slavo in gospostvo nad vsemi ljudstvi kot "Novi Jeruzalem" in posledično kot središče Kristusove vere. Mesto je v slogu te zgodbe (ne moremo je ne zavreči ne sprejeti; v pravoslavnem izročilu še danes velja za nesporno) zares postalo "srce krščanstva" kot opozicija poganškemu Rimu. V Konstantinoplu je bila prepovedana gradnja kakršnihkoli poganških verskih stavb ali izobraževalnih ustanov. Mesto je moralo biti odraz veličastva "Božje moči", kar se je kazalo v številnih in razkošnih cerkvah ter samostanih in impozantnih reprezentativnih stavbah. Tudi sam cesar se je preselil v ta "Novi Jeruzalem". Njegove poteze pa so zaradi hvaležnosti in zavoljo stabilnosti v cesarstvu pri cerkvenem vrhu naletele na podporo.²² Tesno povezavo med (danes pojmovanim) posvetnim in cerkvenim odražajo sledeče besede cesarja Konstantina Velikega, zapisane v Evzebijevem delu *Konstantinov življenjepis* (*Vita Constantini*): "Vi bodite čuvaji ljudi v Cerkvi, jaz pa bom njihov od Boga postavljeni čuvaj zunaj Cerkve."²³ Sam si je hkrati nadel naziv *episkopos*, kar pomeni škof-čuvaj in s tem povezal rimsko poganško prepričanje (izvorno perzijsko!) o božan-

ski podobi monarhije, ki pa v tem trenutku krščanske uveljavitve ni bilo več sporno. Država se je s tem dejanjem združila s Cerkvijo, vendar je velik delež poganškega prebivalstva še vedno sobival s sedaj "privilegirano" krščansko večino. Vprašanja v zvezi z delitvijo oblasti na cerkveno in posvetno v tem trenutku sploh niso bila umestna.²⁴

Najbolj znano Evzebijev historično-biografsko delo je *Konstantinov življenjepis* (*Vita Constantini*) v štirih knjigah, ki kaže naknadne popravke in dokumentarne vrivke, k delu pa je avtor priložil še primerek Konstantinovega nabožnega govornišva (postno pridigo iz leta 323), ki je verjetno pristen, vendar naj bi ga Evzebij predelal. Poznoantični vzhodnorimski zgodovinar Sokrat Sholastik, ki je sicer izhajal iz Evzebijeve zgodovinopisne tradicije, je svojemu "vzorniku" pri snovanju tega dela očital, da je kot pri razumevanju Arijevega nauka nekatere zadeve narobe povezal in bil predvsem pozoren na retorične figure ter veličastni konec dela, manj pa na samo vsebino oz. zanesljivost.²⁵ Zgodovinska vrednost del o Konstantinu je, kot že rečeno, tendenciozna, vendar je razumljivo, da je Evzebij cesarja, ki ga je vseskozi štutil, videl v izključno pozitivni luči.²⁶

Evzebijev temeljno zgodovinsko delo je *Cerkvena zgodovina* (*Ekklesiastike historia*) in spada med najpomembnejša dela svetovnega zgodovinopisja. Sestavljena je iz desetih knjig, v katerih je natančno, skrbno in slogovno izpiljeno obdelana zgodovina Cerkve od Kristusovega vnebovхода do leta 324 (Konstantinova zmaga nad Licinijem, sovladarjem v vzhodnem delu rimskega imperija). Delo je zagotovo velike vrednosti, še pomembnejše pa je zaradi svojega vpliva na avtorjeve naslednike, ki so se nanj obračali kot k zgledu in celo vzoru dobrega pisanja zgodovine. Vseeno pa je snov obravnavana precej epizodično in razdrobljeno, kar avtor tudi posredno prizna v uvodu (I,5): "Tu in tam sem

torej zbral vse tisto, kar se mi je zdelo pomembno za pričujoče delo; kakor cvetov na livadi sem si nabral ustreznih odlomkov iz del starodavnih piscev, in zdaj se lotim zgodovinske pripovedi..." *Cerkvena zgodovina* je že takoj po objavi doživela velik uspeh; kmalu po izidu ga je začel prevajati v latinščino Rufin, ki je zgodovinsko snov nadaljeval do leta 395. Kljub apologetskemu značaju, ki *Cerkveno zgodovino* kot zgodovinopisni izdelek nekoliko premakne iz strogo zgodovinskega polja, pa je le-ta kljub temu neprecenljiva, zlasti zaradi bogate zbirke različnih pisnih virov in dokumentov, poleg tega pa gre za prvi tovrstni pregled zgodovine krščanstva, ki je domiselno vključen v neki obči zgodovinski okvir. Sam Evzebij je to delo zastavil kot zgodovino "vesoljstva", saj je Cerkve "vesoljna" skupnost. Poleg tega je z njim želel s podrobno predstavitev uokviriti neko dobo, ki se je ravno v njegovem času končala (uveljavitev krščanstva in cesarja Konstantina) in jo tako osvetliti na najboljši možen način. S tem delom si je Evzebij prislужil laskavi vzdevek *oče cerkvene zgodovine*.²⁷

V svoji *Cerkveni zgodovini* avtor temeljno strukturo zgodovinske pripovedi poveže z življenjepisi svetnikov, predvsem mučencev, vpletanjem besedil raznih cerkvenih dokumentov in opisovanjem cerkvenih stavb (v kolikor so zaradi preganjanja sploh obstajale) ter dodajanjem pisem različnih škofov ali ostalih pomembnih krščanskih mož. Vsi ti elementi nam s svojimi navedenimi viri dajejo odličen vpogled v zgodnjekrščansko delovanje. Pomembnost besedila se ne kaže v samo strogo zgodovinskem vidiku, temveč tudi v literarnem, socialnem in teološkem.²⁸

S svojim zgodovinarskim pristopom je Evzebij odločilno vplival na idejno zasnovo, ki je vodila vse srednjeveške pisce zgodovin in kronik. Prvič, srednjeveški zgodovinar o sebi ni razmišljal kot o piscu-avtorju-osebi, temveč kot o kronistu-orodju. Avtorji so bili le ti-

sti ugledni antični, poznoantični in le redki srednjeveški pisci, katerih besedila si je "zgodovinar" izposojal. Med tovrstne avtorje je kot največji izmed njih sodil prav Evzebij. Drugič, Grki in Rimljani so z zgodovino nasprotovali času. Z njo so človeška dejanja skušali rešiti pred pozabo. Čas je bil zanje ciklični, v naravi utelešen red, ki mu ljudje podrejajo tek svojih življenj. Premagati čas je zanje pomenilo vstopiti v neskončnost, predstaviti smrtnika v nesmrtnost. Za kristjane, na drugi strani, je čas postal linearen, ki se začne s stvarjenjem sveta, konča se pa z drugim prihodom Kristusa in dnem poslednje sodbe. Nekje vmes je odločilno utelešenje Boga oziroma Kristusov prihod, ki ta čas razdeli na dva dela: na čas pred Kristusom in po njem. Razvoj dogodkov pa je vseskozi voden (enkrat več, drugič manj) po t. i. Božji previdnosti. Iz tega se je že z Evzebijem rodilo posploševanje zgodovine, saj če Bog namreč podarja odrešenje vsemu človeštvu, potem ni razloga, da ne bi vsi delili skupne zgodovine (ponoven razmah takega pristopa, sicer na drugih svetovnonazorskih temeljih, se je pojavil v času razsvetljenstva!). Dokaz za "univerzalizacijo" zgodovine so Evzebijeve časovne tabele in njegova slavna *Cerkvena zgodovina*. V tem delu je poskrbel za zlitje med starorimsko historiografsko tradicijo in krščanskim razlaganjem sveta ter časa. Kristusovo rojstvo je postavil za osrednjo nanašalno točko zgodovine, Konstantinovo spreobrnitev pa za odločilno mejo, ki je upravičila dejstvo, da v "novem" zgodovinopisju največjo pozornost prevzamejo ravno dogodki, povezani s krščansko religijo in Cerkvijo.²⁹

Nedvomno največji kritik Evzebijevega opusa je britanski razsvetljenski zgodovinar iz 18. stoletja Edward Gibbon, ki še danes velja za izvrstnega poznavalca rimske antike. Prvi očitek, ki je po njegovem najbolj vpadljive narave, se nanaša na samo obravnavo krščanske/cerkvene zgodovine. Evzebij se je

namreč najbolj osredotočil na razvoj in značilnosti krščanskih skupnosti na vzhodu rimskega imperija, torej je po Gibbonovem prepričanju *Cerkvena zgodovina* kvečjemu zgodovina "oblikovanja ortodoksije". Nadalje meni, da so njegova pričevanja v zvezi z množičnimi preganjanji kristjanov v času cesarja Dioklecijana (284-305) neresnična in skrajno tendenciozna, saj že v *Cerkveni zgodovini* avtor sam omeni, da pisanje v tem sklopu ni namenjeno zgodovinski snovi za zanamce, marveč za poduk kristjanov Evzebijeve dobe, ki bodo spoznali "pokvarjenost in zlohoto" rimske države na čelu z Dioklecijanom.³⁰ Nadalje se Gibbon posveti čisto izmišljeni kategoriji, ki se kaže v Evzebijevem "dokazu" iz nekega sirskega teksta, ki naj bi pričal, da si je Jezus Kristus dopisoval s sirskega kraljem Abgarjem. Sam ugotavlja, da je takih nedoslednih potez ali ponarejevanj pri Evzebiju precej, zato ga označi za zgodovinarja šibke verodostojnosti. Bolj kot zgodovinski resnici naj bi se posvečal pragmatičnim učinkom propagandnega značaja svojih del.³¹ Podobno tudi znani kulturni zgodovinar 19. stoletja Jacob Burckhard Evzebija označi za "prvega v celoti neiskrenega zgodovinarja antičnega obdobja".³²

Ameriški zgodovinar, strokovnjak za pozno antiko in takratno krščanstvo, Michael J. Hollerich, ki je napisal spremno besedo k zadnjemu angleškemu prevodu *Cerkvene zgodovine* leta 1990, pa zastopa stališče, da je bil Evzebij tarča napadov zdaj ene, zdaj druge ideološko-politične usmeritve, saj je bilo njegovo široko zasnovano pisanje o za vse čase razburljivi temi (razvoj in uveljavitev krščanstva) odlična "kost za glodanje" in izlive takšnih ali drugačnih (neupravičenih) kritik. Poleg očitkov o nenatančnosti in neiskrenosti, ki po njegovem prepričanju večinoma izvirajo iz nepozornega branja njegovih del ter neupoštevanja stanja/stopnje izpiljenosti zgodovinske vede tedanjega časa, je bil Ev-

Slava - starodavna hvalnica prvih kristjanov
Detajl iz Misala, foto: Janez Oblonšek.

zebij pogosto označen kot "glasnik ideje bizantinizma", kar pa po njegovem priča o že vnaprejšnji nenaklonjenosti zahodnokršćanskih avtoritet (kar se paradoksalno preslika v čas razsvetljenstva, le da z navidez drugačnimi družbenopolitičnimi prizadevanji) do "Vzhodnega Rima", ki se je kazala tudi na način diskreditacije vzhodnokršćanskih učenjakov.³³

Vsi, kritiki in zagovorniki Evzebijja, pa priznavajo njegov ogromni prispevek k zgodovinski vedi, njegov mogočni vpliv na nadaljnji razvoj historiografije in izjemno koristen ter dragocen izbor virov navedenih v njegovih delih, ki so danes večinoma izgubljeni.

Razmišljanje in komentar

Prvo vprašanje, ki se poraja pri preučevanju Evzebijjevega opusa, je odziv na različne kritike o nedoslednosti, nenatančnosti, nabuhlosti in celo neverodostojnosti Evzebijja kot zgodovinarja na čelu z Burckhardovo oceno o "prvem neiskrenem zgodovinarju antične dobe". Ali so take ocene res pravične

in veljavne ali pa gre pri njih morda za eno in isto tendencioznost in pragmatistično propagando, kakršno taisti kritiki pripisujejo Evzebiju? Razloge je iskati najprej v poznavanju razvitosti stroke poznoantične dobe. Navidezne "napake" in nelogičnosti so v prvi vrsti plod tedanjega sloga pisanja zgodovine in njegovega namena. Antično zgodovinospisje starorimske tradicije in kasnejšega krščanskega tolmačenja je bilo predvsem didaktično. Prvič, v smislu "poučiti se" o preteklih dogodkih, in drugič, dajati zgled, kako se določenih potez ne sme ponavljati v bodoče ali kako in kje se je potrebno zgledovati po dobrih dejanjih iz preteklosti. V tem okviru pa niso bili bistveni neposredno navedeni "dokazi" ali različni dvomi, porajajoči se pri obravnavi določenih tem. Na videz znanstveno-suhoparen diskurz sploh ni imel tolike teže, kakor denimo danes ali pa v 19. stoletju, pač pa bi v poznoantičnem kontekstu dobil poteze dlakocepstva, neprimerne zapletenosti in nesamozavesti pisca. Drugi razlog nekaterih nedoslednosti in neustreznosti (ki se pri Evzebiju mestoma nedvomno

pojavi! pa je praktični človeški element, ki je vedno podvržen zmotljivosti ne glede na še tako močan intelekt ali izobrazbo. Ta naravnost se še toliko bolj pokaže pri tako obsežnih in drzno zasnovanih delih, kot je npr. *Cerkvena zgodovina*. Tretji razlog mnogih kritik pa je politično-ideološki oziroma svetovnonazorski. Razsvetljenstvo je za zgodovinsko vedo zagotovo storilo največ in jo povzdignilo v zanesljivo, kritično, dokazljivo in resnici zavezano dejavnost. Zgodovinopisje je pretvorilo v zgodovino in zgodovinopisca dvignilo na stopnjo zgodovinarja. Ne glede na ogromen prispevek k zgodovini – “luči resnice” pa je razsvetljenstvo v svojem idejnem izhodišču postavilo apriorno nezaupanje in avtomatsko kritiko do tistega, kar se ni skladalo z njegovim svetovnonazorskim ustrojem. Največja “ovira” za tovrstne mislece in znanstvenike je bilo krščanstvo, predvsem v institucionalizirani obliki (konkretno kot Rimskokatoliška cerkev). Kot zagovornik hierarhije, glasnik povezave med t.i. posvetnim, in cerkvenim je med drugimi bil tarča ravno Evzebij, ki so ga pod vplivom “nove misli” razsvetljenstva obtožili tega, kar je bilo že prej navedeno. Zgodovina je postala predmet “maščevanja” novih duhovnih tokov. Kar je bilo pri Evzebiju zares neustrezno, je bilo še dodatno poudarjeno in pretirano. Te vrste obravnava zgodovine je sicer brez izrazitih svetovnonazorskih preprek obveljala in se krepila v 19. stoletj ter se v 20. stoletju oblikovala v skepticizem, naposled pa v relativizem, ki ni prizanesel niti zgodovinski vedi. Danes se dokaj pogosto govori o zgodovini kot interpretaciji preteklosti in ne kot o njenem prikazu. V ospredje je stopilo to, kako neka družbenopolitična skupina ali neko okolje dojema svojo preteklost in ne, kakšna je preteklost dejansko bila. Resnica je potemtakem zastarela in absolutno pretirano smela postavka, ki se je ni moč držati. Vsak zgodovinar ima v sebi neke družbene, politične, kulturne,

religiozne in ostale “zavore”, ki mu preprečujejo t. i. objektivnost. Tudi t. i. virov pogosto ni dovolj in so že ti sami “obteženi” zaradi tega ali onega razloga. S takim pristopom se seveda zanika človekov razum in človeka samega z njegovimi zmožnostmi. Na ta način se zataji kritičnost, ki je danes v tem sklopu tako opevana in postulatorno “vsiljena”, a ravno s takšnimi idejnimi izhodišči se jo enostavno ruši in tako zapade v protislovje. Zgodovina brez t. i. resnice sploh ni zgodovina! Današnje priljubljene relativistične mantre odpravijo vsakršno iskanje in aktivno raziskovanje, razgibano razpravo in željo po spoznavanju preteklega sveta. Človeku odvzamejo razum in njegovo vedoželjno iskanje, zgodovini pa njeno civilizacijsko vlogo ter utemeljenost na razumu (kar je razsvetljenstvo izjemno pozitivno poudarilo). Po drugi strani pa se za zrelativiziranost vsega pojavijo nekatere kategorije, ki se za relativnost samo sploh ne zdijo relativne. Ena izmed teh kategorij, ki je tarča največjih zanikanj in kritik, je zagotovo religija, predvsem krščanska. Začuda krščanstvo za relativiste ni relativno (!?), da ga tako radi “tlačijo”. Od tod pa prispemo do trditve, ki nam da misliti: Ravno relativizem odpira vrata neobjektivnosti, parcialnosti, poljubnosti in površnosti ter predvsem INTELEKTUALNI LENOBII; ravno tisto, česar naj bi relativizem človeka “osvo-bajal”, se skriva v njem samem in “zasušnjuje” človeka. Če se podvržemo danes moderni ideologiji relativizma, se nam odpro vrata večni skepsi in večni parcialnosti. Ali mora biti v zgodovini res vse “kot na pladnju dokazano”? Ali mora vse vsebovati “vsezveličavno” kritiko, ki je pravzaprav kritizerstvo? Ali ni morda včasih treba zaupati preteklim piscem? Če so si v preteklosti prizadevali pisati zgodovino, da bi zadostili resnici, je v njihovih delih zagotovo najti precej dejanske “resnice” in pri tem danes ni umestno venomer izpostavljati ponižujoče kritike ali celo posmeh-

ljivosti. Tak pristop je dober kvečjemu za relativizem sam, ko pisec ali avtor res ni zavezan resnici, in ki že sam po sebi kliče k "pretresanju" vsebine. Tu pa lahko rečemo tudi to, da je Evzebij danes še kako aktualen, najsi mu zaupamo z zdravo in upravičeno kritiko ali pa ga zanikamo na skeptično-relativističen način.

Drugo vprašanje, ki se nam zastavlja v tem tematskem sklopu, je razmerje med t. i. posvetnim in cerkvenim, oziroma med Cerkvijo in državo. Evzebij je namreč s svojim z rimskim cesarstvom tesno povezanim delovanjem postal predmet številnih kritik in precejšnjega zavračanja. Sam velja za utemeljitelja cezaropapizma, to je družbenega sistema, kjer je vrhovni (posvetni) vladar države (v Evzebijevem primeru cesar Konstantin) hkrati tudi najvišji cerkveni dostojanstvenik, torej verski vodja. Tovrstni družbeno-politični ustroj je prerasel v tipološko značilnost in celo v simbol bizantinskega imperija ter nekaterih ostalih vzhodnokrščanskih (pravoslavnih) dežel. Gre za enega izmed najvidnejših elementov bizantinizma, to je ideologije bizantinskega cesarstva. Najbolj znani "cezarpapist" je nedvomno bizantinski cesar Justinijan. V okviru cezaropapizma še vedno obstaja cerkveno-posvečeni voditelj, a na področju cerkvenih zadev "vlada" skupaj s posvetnim vladarjem, ki ji tudi postavlja posvečenega vodjo, (v pravoslavnem svetu) patriarha. Patriarh ima realno pregled in nadzor nad cerkveno hierarhijo ter tako dejansko "cerkveno oblast", čeravno je na uradni in simbolni ravni vrhovni poglavar cesar. Cezaropapizem se je v nekaterih pravoslavnih deželah utrdil v bolj neposredni obliki (absolutna in vsestranska vloga cesarja), v drugih pa nekoliko manj izrazito (patriarh je samostojen). Vselej pa je v pravoslavnem svetu obstajala in do neke mere še obstaja harmonija med t. i. cerkvenim in posvetnim, njuna tesna povezava, njuna soodvisnost in prepletenost. V njem tako

nikakor ne moremo govoriti o procesu sekularizacije, še manj pa o boju za investituro, ki je je poleg fevdalizma poglavitna značilnost Zahodne in Srednje Evrope v srednjem veku. "Odmik" cerkvene sfere od posvetne se je v evropskih pravoslavnihi deželah zgodil (še!) z nastopom komunistične vladavine, kjer pa ne gre za običajen "demokratski" proces sekularizacije in laicizacije, temveč za bolj ali manj nasilno izpeljano samovoljo določenega režima. Ločitev Cerkve od države pozna le zahodni svet in na podlagi omenjenega spoznanja je potrebno obravnavati Evzebijja, ki spada v vzhodnokrščanski tabor. Ali je ločitev t. i. posvetnega in cerkvenega res tako nujna in hvalevredna? In kaj sploh taka ločitev sama po sebi pomeni? Zakaj je cezaropapizem ali pa splošni pravoslavni ustroj povezave med cerkvenim in necerkvenim že sam po sebi označen kot negativen? Menim, da se v razpravo o ločitvi Cerkve in države ni vredno in niti ni potrebno spuščati, saj gre za oblino obdelano tematiko z visoko občutljivostjo. Vendar lahko omenimo in obenem poudarimo dve. Prvič, vernik-kristjan je vernik na vseh področjih svojega življenja, na vsakem kraju in ob vsakem času. Krščanstvo je že samo po sebi družbena religija, religija občestvenosti, ki nujno potrebuje javni izraz in javno delovanje. Kristjan ni in ne more biti vernik le za štirimi stenami družinskega kroga ali cerkvene stavbe pri sveti maši ali morda v krogu svojih prijateljev, temveč v svoji celostnosti na vseh področjih družbenega, kulturnega in vsega ostalega življenja. Ločitev med (krščansko) religijo in državnimi strukturami tako sploh ni mogoča in niti ni primerna! Ker pa je Cerkev (ali morda tudi Cerkve) organizirana skupnost verujočih, potemtakem ne sme in ne more biti izrinjena iz "javne sfere". Drugič, krščanska religija nima funkcije "zrušiti" ali zanikati ali kakorkoli škodovati posvetni oblasti. Bog Jezus Kristus, ki je v človeški podobi prišel delovat na

svet med ljudi za njihovo odrešenje, ni prispel z namenom, da "konkurira" cesarjem, kraljem, knezom, upravnikom provinc ali katerimkoli drugim oblastnikom. Še manj si je prizadeval za kakšen družbeni prevrat. "Prevzem oblasti" niti pod razno ni prišel v poštev. Zakaj? Ker je bil Kristus Bog, "ne od tega sveta", ter se tako iz čisto logičnih razlogov ni potegoval za zemeljsko slavo ali oblast. Bog je že sam po sebi vladar "neba in zemlje", je tvorec in načelnik vsega, kar obstaja, je že kot tak "kralj kraljev". Krščanska religija torej ni tista, ki ogroža posvetno oblast, temveč želi le sporočiti nadvse veselo in resnično ter ljubeče sporočilo o človekovem dostojanstvu, njegovem odrešenju in Kristusovem prihodu ter vstajenju, ki se je zgodilo za "vse", tudi za oblastnike. Kristus ne želi vladarjev vreči s prestola, marveč jih želi poučiti o svoji resničnosti in neskončni dobrotljivosti. Vladar si s priznanjem Kristusa in njegovega nauka ne zmanjša svoje oblasti, ampak jo celo okrepi, ker začne vladati "v dobrobit ljudi in v slavo Boga".

Tretje vprašanje pa se nam porodi v zvezi z razmerjem med krščansko religijo in med zgodovino, oziroma med Kristusom in posvetnim časovnim razvojem. Znameniti zgodovinar prve polovice 20. stoletja Marc Bloch je zagovarjal stališče, da je "krščanstvo religija zgodovinarjev in že samo po sebi zgodovinska religija". Ob tem je treba dodati, da ne gre za izrazito krščanskega zgodovinarja, še manj za cerkvenega, pač pa za trdno posvetnega, ki se je večinoma ukvarjal z gospodarsko in socialno zgodovino ter francoskim srednjim vekom in se mestoma zgledoval tudi pri marksistični filozofiji, sam pa je bil judovskega porekla. Krščanstvo je izrazito historično naravnana religija, saj je pri njegovem nauku osrednjega pomena zgodba. Ta pa je vedno bila in še vedno je osnova zgodovine. Celotna Biblija je skupek takšnih in drugačnih besedil, ki jih povezuje zgodba: tako no-

tranja, ki je zelo pogosto že primarno historična, npr. v Stari zavezi, kot tudi zunanja, kar se kaže v večkratnem Božjem posredovanju pri "izbranem ljudstvu" Hebrejcev. Nova zaveza še močneje okrepi historičnost nauka in zgodbe kot take, saj Bog v podobi Kristusa na živ in neposreden način vstopi v človeško zemeljsko realnost in se spoji z določenim zgodovinskim časom ter prostorom in s svojim oznanjevanjem, trpljenjem ter vstajenjem človeku pokaže njegovo odrešitev in poudari Božjo vsemogočnost z vstajenjem, vnebovходом, naročilom o širjenju Božje besede in pričakovanjem drugega Odrešenikovega prihoda ob t. i. koncu časov ter s poslednjo sodbo. Tudi apostolska pisma so zvest pokazatelj določenega časa in glasnik Božjega posredovanja, Njegove pravičnosti in ljubezni skozi historično perspektivo. Podobno historičen in na razvoj naravnani tekst (čeravno v nasprotni logiki naravnega časovnega zaporedja) je Apokalipsa sv. Janeza kot sklepni del Biblije. Krščanska religija kot taka v svoji strukturi vsebuje zgodovinskost in celotno vez človeka z Bogom, odnos med "zemeljskim in nebeškim", predstavi na način razvoja, zgodbe, novih spoznanj, različnih faz itd. V tem kontekstu se popolnoma upravičeno krščansko religijo povezuje in celo opredeljuje kot ZGODOVINO ODREŠENJA. In ravno v tej nadsvetni, nadumski in pogosto nedojemljivi ter nepredstavljivi zgodovini se kaže nujnost preučevanja, prikazovanja in učenja zgodovine tako v njeni konkretni "zemeljski" kot tudi "nebeški" komponenti. Ta nujnost je v prvi vrsti zahteva za vsakega kristjana, saj s tem početjem sledi tradiciji ustroja svoje religije, v drugi pa za vsakega posameznika, saj mu zgodovina odpira vrata od "nerazumljivega k razumljivemu" in tako ne ostane zgolj ena izmed humanistično-družboslovnih ved, temveč se dvigne na raven filozofije in preraste v stopnjo spoznavoslovja. Zaradi

teh dveh miselno-logičnih postavk se je namreč Evzebij lotil svojega zgodovinoepisnega podviga: da bi Kristusovo resničnost in posvečenost Cerkve vpeljal v konkretno človeško realnost z njenim razvojem in posebnostmi ter tako "nabral in povečal" znanje o celostnosti tako nadsvetne kot tsvetne zgodovine. Ker pa je zgodovina kategorija spoznavanja, je z njo najtesneje povezana modrost in posledično neki proces oziroma metoda, ki je že od Platona naprej najbolj slavljena, (domnevno) najbolj dovršena in obenem najbolj naravno preprosta: to je DIALEKTIKA. Brez velikih zadržkov ali dvomov lahko *zgodovino odrešenja* zamenjamo z *dialektiko odrešenja*. Dialektika je v svoji zasnovi ravno tako in še bolj historično utemeljena kot krščanstvo. Gre za "logični proces argumentacije in razlaganja", ki si za najvišji cilj postavi modrost. Modrost pa je po Platonu (in tudi mnogo kasneje) "najbolj lastna resnici". Modrost si torej skupaj z dialektiko prizadeva za iskanje in spoznavanje resnice. To pa je (bila) glavna značilnost vse filozofije do konca

19. stoletja in je ponekod še do danes. V primerljivem, čeprav na videz strogo ločenem kontekstu lahko ravno tako, kot krščanstvo imenujemo *dialektiko-zgodovino odrešenja*, po pravici tudi razsvetljenstvo imenujemo *zgodovino-dialektiko razuma* in marksizem *dialektiko-zgodovino razrednega boja*, platonizem pa *zgodovino-dialektiko dobrega in modrosti*. Resnica ni le gonilo filozofije, pač pa njena zapoved. In ne le filozofije, temveč vseh duhoslovnih (humanističnih in družboslovnih) ved in disciplin. In sploh ne le v okviru te intelektualne vzvišenosti ved (!), marveč kot gonilo človekovega življenja! Tudi sv. Avguštin poudarja, da je človekovo življenje iskanje resnice, njegovo gonilo pa spoznavanje le-te. Podobno sočasno trdi največji ruski literat L. N. Tolstoj, saj je (po njegovem) življenje "pot k resnici". Podobnih rekov, misli in razlag v tej smeri je še nešteto. Iz tega lahko nadaljujemo, da je krščanstvo s svojo historičnostjo in absolutnostno zavezanostjo resnici tudi dialektično. Dialektika pa poleg že omenjenih zgodbe/zgodovine/razlage in

Vero v bogoslužju izpovemo pred pričetkom evharističnega dela bogoslužja, kjer bodo le oči vere zrle Kristusa pod podobo kruha in vina.
Detajl iz Misala, foto: Janez Oblonšek.

približevanja resnici v sebi vključuje še logiko oziroma argumente oziroma RAZUM. Tu pa pridemo do tretjega "vrhovnega pojma" (poleg zgodovine in resnice), ki je ravno razum. Razum je vključen tako v krščansko religijo kot v spoznavanje resnice in nedvomno tudi v zgodovino. Je namreč tisti porok človekovega spoznavanja sveta okrog sebe in tudi podlaga ("vhodna vrata") za njegovo presežanje v okviru nadsvetnih duhovnih sfer. Razum sam po sebi kliče in priča (!) o resnici (čeprav do nje v celoti in do konca ne more priti, se ji pa lahko močno približa) ter govori o zgodovini. Razum se hkrati približuje religiji in se povezuje z njo, ki je "nad" njim (ali pa vsaj drugačna), ter tako izraža (krščansko stališče) svojo podarjenost in utemeljenost od Boga, da s to največjo in najvrednejšo človeško kategorijo spoznava in hvali ter časti Njega, po katerem je vse (tudi razum) sploh mogoče. Za konec si ob tem razmišljanju dovolimo vzpostaviti nekakšno duhoslovno "sveto triado" (podobno, kot je na presežnostni ravni Sveta Trojica), ki bi tako v svoji trojnosti kot tudi enosti določala najvišji smoter človekovega navdiha in prizadevanja na njegovi zemeljski ravni: ZGODOVINA-DIALEKTIKA, RESNICA in RAZUM. Da, in tudi to pisanje je bilo osnovano z neko dialektiko, z željo po resnici in z upoštevanjem razuma.

Viri (bibliografija):

- Oto Luthar s sodelavci, Zgodovina historične misli, Od Homerja do začetka 21. stoletja; Ljubljana, ZRC SAZU, Založba ZRC, 2006: 310-315, 335-343.
- Oto Luthar, Mojstri in muze, Kaj in zakaj zgodovina; Ljubljana, Modrijan 1997: 28.
- 2.12.2009, Liberty University Online, New Advent Catholic Encyclopedia, editor Kevin Wright: <http://www.newadvent.org/cathen/05617b.htm>.
- Jonathon Armstrong, "Eusebius's Quest for the Historical Jesus: Historicity and Kerygma in the First Book of the Ecclesiastical History," *Themelios* 32.1 (October 2006): 44-56.

- J. B. Lightfoot, *Eusebius of Caesarea*, (članek na str. 308-348), Dictionary of Christian Biography: Literature, Sects and Doctrines, ed. by William Smith and Henry Wace, Volume II (EABA-HERMOCRATES).
- Bruce L. Shelley, *Church History in Plain Language*, 2nd ed. Dallas, TX: Word Publishing, 1995, 10-16, 102.
- Ващева И. Ю., Евсевий Кесарийский и проблема христианской историографии // Вестник Нижегородского университета им. Н. И. Лобачевского. Серия История. Выпуск 1. Н. Новгород, 2002: 5-12.
- Атанасије, Патрологија, друга свеска, Београд 1984, str. 5-15.

1. J.B. Lightfoot, Eusebius of Caesarea, (geslo na str. 308-348), Dictionary of Christian Biography: Literature, Sects and Doctrines, ed. by William Smith and Henry Wace, Volume II (EABA-HERMOCRATES), 308.
2. Oto Luthar s sodelavci, Zgodovina historične misli, Od Homerja do začetka 21. stoletja; Ljubljana, ZRC SAZU, Založba ZRC, 2006: 310-311.
3. Oto Luthar s sodelavci, Zgodovina historične misli, Od Homerja do začetka 21. stoletja; Ljubljana, ZRC SAZU, Založba ZRC, 2006: 311.
4. Prav tam.
5. Oto Luthar, Mojstri in muze, Kaj in zakaj zgodovina; Ljubljana, Modrijan 1997: 28.
6. Oto Luthar s sodelavci, Zgodovina historične misli, Od Homerja do začetka 21. stoletja; Ljubljana, ZRC SAZU, Založba ZRC, 2006: 312, 335.
7. Атанасије, Патрологија, друга свеска, Београд 1984, str. 6.
8. 2.12.2009, Liberty University Online, New Advent Catholic Encyclopedia, editor Kevin Wright: <http://www.newadvent.org/cathen/05617b.htm>.
9. J.B. Lightfoot, *Eusebius of Caesarea*, (nav. članek), Dictionary of Christian Biography: Literature, Sects and Doctrines, ed. by William Smith and Henry Wace, Volume II (EABA-HERMOCRATES).
10. Атанасије, Патрологија, друга свеска, Београд 1984, str. 7.
11. Bruce L. Shelley, *Church History in Plain Language*, 2nd ed. Dallas, TX: Word Publishing, 1995, str. 12.
12. Oto Luthar s sodelavci, Zgodovina historične misli, Od Homerja do začetka 21. stoletja; Ljubljana, ZRC SAZU, Založba ZRC, 2006: 311-312.
13. Ващева И. Ю., Евсевий Кесарийский и проблема христианской историографии //

- Вестник Нижегородского университета им. Н. И. Лобачевского. Серия История. Выпуск 1. Н. Новгород, 2002: 5-12. In tudi: 2.12.2009, Liberty University Online, New Advent Catholic Encyclopedia, editor Kevin Wright: <http://www.newadvent.org/cathen/05617b.htm>.
14. Bruce L. Shelley, *Church History in Plain Language*, 2nd ed. Dallas, TX: Word Publishing, 1995, 15.
15. 2.12.2009, Liberty University Online, New Advent Catholic Encyclopedia, editor Kevin Wright: <http://www.newadvent.org/cathen/05617b.htm>.
16. Jonathon Armstrong, "Eusebius's Quest for the Historical Jesus: Historicity and Kerygma in the First Book of the Ecclesiastical History," *Themelios* 32.1 (October 2006): 48.
17. Jonathon Armstrong, "Eusebius's Quest for the Historical Jesus: Historicity and Kerygma in the First Book of the Ecclesiastical History," *Themelios* 32.1 (October 2006): 54.
18. 2.12.2009, Liberty University Online, New Advent Catholic Encyclopedia, editor Kevin Wright: <http://www.newadvent.org/cathen/05617b.htm>
19. Jonathan Armstrong, "Eusebius's Quest for the Historical Jesus: Historicity and Kerygma in the First Book of the Ecclesiastical History," *Themelios* 32.1 (October 2006): 55. In tudi: J. B. Lightfoot, *Eusebius of Caesarea*, Dictionary of Christian Biography: Literature, Sects and Doctrines, ed. by William Smith and Henry Wace, Volume II (EABA-HERMOCRATES), 345.
20. Oto Luthar s sodelavci, Zgodovina historične misli, Od Homerja do začetka 21. stoletja; Ljubljana, ZRC SAZU, Založba ZRC, 2006: 310.
21. Oto Luthar s sodelavci, Zgodovina historične misli, Od Homerja do začetka 21. stoletja; Ljubljana, ZRC SAZU, Založba ZRC, 2006: 312.
22. Ващева И. Ю., Евсевий Кесарийский и проблема христианской историографии // Вестник Нижегородского университета им. Н. И. Лобачевского. Серия История. Выпуск 1. Н. Новгород, 2002: 6-8.
23. Oto Luthar, Mojstri in muze, Kaj in zakaj zgodovina; Ljubljana, Modrijan 1997: 28.
24. Ващева И. Ю., Евсевий Кесарийский и проблема христианской историографии // Вестник Нижегородского университета им. Н. И. Лобачевского. Серия История. Выпуск 1. Н. Новгород, 2002: 6-8.
25. Ващева И. Ю., Евсевий Кесарийский и проблема христианской историографии // Вестник Нижегородского университета им. Н. И. Лобачевского. Серия История. Выпуск 1. Н. Новгород, 2002: 9.
26. Oto Luthar s sodelavci, Zgodovina historične misli, Od Homerja do začetka 21. stoletja; Ljubljana, ZRC SAZU, Založba ZRC, 2006: 312.
27. Oto Luthar s sodelavci, Zgodovina historične misli, Od Homerja do začetka 21. stoletja; Ljubljana, ZRC SAZU, Založba ZRC, 2006: 313.
28. Jonathon Armstrong, "Eusebius's Quest for the Historical Jesus: Historicity and Kerygma in the First Book of the Ecclesiastical History," *Themelios* 32.1 (October 2006): 50.
29. Oto Luthar s sodelavci, Zgodovina historične misli, Od Homerja do začetka 21. stoletja; Ljubljana, ZRC SAZU, Založba ZRC, 2006: 335-343.
30. 2.12.2009, Liberty University Online, New Advent Catholic Encyclopedia, editor Kevin Wright: <http://www.newadvent.org/cathen/05617b.htm>.
31. Ващева И. Ю., Евсевий Кесарийский и проблема христианской историографии // Вестник Нижегородского университета им. Н. И. Лобачевского. Серия История. Выпуск 1. Н. Новгород, 2002: 5.
32. Prav tam.
33. 2.12.2009, Liberty University Online, New Advent Catholic Encyclopedia, editor Kevin Wright: <http://www.newadvent.org/cathen/05617b.htm>.